

ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ Γ. Μ. ΠΑΠΑΧΑΤΖΗΣ

Το συνολικό έργο¹ που έχει προσφέρει έως τα σήμερα στην πνευματική ζωή της Χώρας μας ο Καθηγητής Γ. Παπαχατζής εμφανίζει την ιδιοτυπία, ότι από πλευράς «ύλης», είναι δεκτικό κατανομής σε δύο παράλληλες κατ' αντικείμενα επιδόσεις και μάλιστα με την σφραγίδα ενός θαυμαστού και σπάνιου σε πρωτοτυπία στοχασμού στη καθεμιά απ' τις δύο αυτές σφαίρες πνευματικής δημιουργίας του εκλεκτού μας διανοητού: Αφ' ενός στην επιστημονική έρευνα της δημοσίας διοικήσεως και αφ' ετέρου στην ιστορία και στη φιλοσοφία του πολιτισμού και ειδικώτερα του δυτικοευρωπαϊκού πολιτισμού. Κατ' αυτόν τον τρόπο ο Καθηγητής έχει στα εξήντα του χρόνια επιτελέσει μια διπλή υψηλής κλάσεως αποστολή, σε δυό διαφορετικούς κλάδους επιστητού, μια αποστολή που θα μπορούσε να είχε γεμίσει δύο ξεχωριστές ζωές κορυφαίων επιστημόνων, με αξιολογική «ανώτατης» στάθμης ερευνητική και συγγραφική εργασία και γενικώτερα πνευματική προσφορά.

Η παράλληλη αυτή επίδοση του βιογραφουμένου στις νομκές αφ' ενός επιστήμες (ιδίως στο διοικητικό δίκαιο) και αφ' ετέρου στη φιλοσοφία της ιστορίας και του πολιτισμού τον καθιστούν μια ξέχωρη φυσιογνωμία διανοητού, στην πρώτη γραμμή της πνευματικής ηγεσίας της εποχής μας. Όχι τόσο για την έκταση του δημιουργικού του έργου, όσο ιδίως για την ποιότητά του και για το αξιολογικό του περιεχόμενο. Έτσι μοιάζει ως να συγγενεύει πνευματικά με μερικούς δυτικοευρωπαίους ή κεντροευρωπαίους διανοητές της παλαιάς καλής εποχής - του 19ου αιώνα και των αρχών του 20ου, πριν από τους δύο παγκόσμιους πολέμους - που αντιλαμβάνονταν σαν προορισμό ζωής να δίνουν αδιάλειπτα από τον εαυτό τους, να προσφέρουν διαρκώς στις νεώτερες γενεές. Και που έχει μείνει το όνομά τους στην ιστορία του ευρωπαϊκού πνεύματος σαν συνώνυμο της αυτεπιγνώσεως ενός υψηλού ηθικού χρέους στο σύντομό τους πέρασμα απ' αυτή τη ζωή. Μακριά από κάθε σκέψη επαγγελματισμού και χρησιμοθηρίας και παροχών και επιδιώξεως αξιωμάτων, είχαν και εκείνοι την «πετριά του αποστολισμού». Και πίστευαν και εκείνοι ότι η υψηλή αποστολή ενός διδασκάλου της σπουδαζούσης νεολαίας είναι όχι απλώς να μεταδώσει ξένες γνώσεις στους μαθητάς του, αλλά και να μπορέσει να διευρύνει το πνεύμα τους, να τους εμπνεύσει υψηλό φρόνημα,

8. Το κείμενο αναδημοσιεύεται από το περιοδικό *ΕΠΙΜΟΡΦΩΤΙΚΟ ΒΗΜΑ* (τ. 66/1968) με α-
φορμή την συμπλήρωση 6 χρόνων από τον θάνατο του αειμνήστου Καθηγητού (6/12/1991), ως ε-
λάχιστος φόρος τιμής στην μνήμη του.

να συντελέσει στην εσωτερική τους καλλιέργεια, να τους βοηθήσει να «επιτύχουν στη ζωή», με το να γίνουν προ παντός άνθρωποι, με το υψηλότερο ηθικό και πνευματικό νόημα της λέξεως. Και κατά δεύτερο μόνο λόγο να είναι «φορείς γνώσεων και καταρτίσεως και ειδικεύσεως».

Οι σπουδές του βιογραφουμένου είχαν διανυθεί, καθώς πληροφορήθηκαμε από συγχρόνους του, με αρκετές δυσκολίες - οικογενειακές και οικονομικές - γιατί είχε μείνει ορφανός από πατέρα όταν ακόμη ήταν δευτεροετής φοιτητής της Νομικής. Είχε γεννηθεί στη Χαλκίδα, ανήκων σε οικογένεια δικαστικών και νομομαθών, και ακολούθησε στο Πανεπιστήμιο Αθηνών σπουδές ιστορικές, φιλοσοφικές και νομικές. Με διαγωνισμό, όπου είχε επιτύχει εκ των πρώτων, είχε μπει το 1929 στη σταδιοδρομία του Συμβουλίου της Επικρατείας, με το βαθμό του Εισηγητού, ετερμάτισε δε την δικαστική αυτή καριέρα ως Αντιπρόεδρος του Σώματος το 1967, οπότε εξηναγκάσθη σε παραίτηση, αποχωρήσας ύστερα από αδιάλεπτη τεσσαρακονταετή σχεδόν υπηρεσία, συνδυασμένη ουσιαστικά με μια μεστή σε περιεχόμενο συμβολή του στη διαμόρφωση μιας ικανοποιητικής νομολογίας του ανωτάτου αυτού Διοικητικού Δικαστηρίου.

Η Νομική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών τον είχε αναγορεύσει διδάκτορά της το 1932, ύστερα από επιτυχή εναίσιμη διατριβή του επί θέματος ιστορικού (βυζαντινού δικαίου). Ύστερα από δύο χρόνια εδημοσίευσε (1934) πρωτότυπη πραγματεία του περί της διακριτικής ευχερείας των διοικητικών αρχών, η οποία είχε κάνει βαθειά εντύπωση την εποχή εκείνη - ως πρώτη εις το είδος της μονογραφία του κλάδου - παρέμεινε δε από τότε κλασσική επί του αντικειμένου αυτού.

Υφηγητής του Πανεπιστημίου Αθηνών εξελέγη το 1935, εδίδαξε δε επί αρκετά χρόνια εις το Τμήμα Πολιτικών Επιστημών της Νομικής Σχολής δημόσιον και διοικητικόν δίκαιον, εισαγών πρώτος στην Ελλάδα και την διδασκαλία του νεοπαγούς τότε κλάδου του Δικαίου των διοικητικών διαφορών στο Πανεπιστήμιο. Πολλοί λίγοι εν τούτοις φοιτηταί ενεγράφοντο εκείνη την εποχή στο τμήμα πολιτικών επιστημών του Πανεπιστημίου. Όταν ιδρύθηκε χωριστή Ανωτάτη Σχολή Πολιτικών Επιστημών (με κληροδότημα του αιμνήστου Αλεξ. Πάντου), μετετάγη εκεί, εκλεγείς ως Καθηγητής (μέχρι του 1943 ως έκτακτος, εφεξής δ' ως τακτικός) και αποτελέσας ένα από τα ιδρυτικά στελέχη της νέας αυτής στην Ελλάδα Σχολής Πολιτικών Επιστημών. Πρύτανης αυτής διετέλεσε το 1964-1965. Ιδρυτικόν επίσης στέλεχος ήταν (μαζί με άλλους Καθηγητάς και κορυφαίους δημοσιογράφους: τον Σπύρο Μελά, τον Κ. Παπαλεξάνδρου κ.λ.) του Κέντρου Δημοσιογραφικών Σπουδών, υπό την Προεδρίαν του αιμνήστου ακαδημαϊκού Σπύρου Μελά (της τωρινής Σχολής Δημοσιογραφίας και Δημοσίων Σχέσεων).

Στην Σχολή Πολιτικών Επιστημών εδίδαξε (1939 επ.) ιστορία του δυτικού πολιτισμού, διοικητικόν δίκαιον και εισαγωγή στην φιλοσοφίαν του πολιτισμού, ακολουθήσας ιδίως τας κατευθύνσεις της υπό τον Βίντελμπαντ και τον Ρίκερτ Σχολής της Βάδης, των αρχών του 20ου αιώνα, περί φιλοσοφίας των αξιών. Το 1945 και το 1946 διετέλεσε νομικός σύμβουλος του τότε Αντιβασιλέως Αρχιεπισκόπου Δαμασκηνού, ύστερα δε από δύο χρόνια εστάλη υπό της οικουμενικής Κυβερνήσεως Δημ. Μαξίμου εις Δωδεκάνησον, ως γενικός γραμματεύς της πρώτης ελληνικής διοικήσεως, υπό τον

ναύαρχον Περικλήν Ιωαννίδην, δια την διοργάνωση, την εγκατάσταση και τον συντονισμό της αρχικής λειτουργίας των δημοσίων υπηρεσιών εις τα ελληνικώτατα εκείνο νησιά, που επανήρχοντο τότε στην ελληνική πατρίδα.

Όταν έλαβε το αξίωμα του Συμβούλου της Επικρατείας (1949), η ολομέλεια του σώματος τον εξέλεγε επί πολλά χρόνια (1950-1961) ως ένα των τριών εκπροσώπων της εις την κατά το Σύνταγμα σύνθεσιν του Δικαστηρίου Συγκρούσεως Καθηκόντων. Εις το πρώτο Διεθνές Συνέδριο Νομικών που συνεκλήθη στις Αθήνας (1955) (από την εν Χάγη Διεθνή Ένωσιν Νομικών) διετέλεσε μέλος της οργανωτικής από πανεπιστημιακούς καθηγητάς επιτροπής. Από του επομένου έτους και πέραν εξεπροσώπησε την Ελλάδα σε πολλά διεθνή Συνέδρια, ιδίως εις τα διεθνή Συνέδρια του Ινστιτούτου Διοικητικών Επιστημών των Βρυξελλών (στη Μαδρίτη το 1956, στο Βισμπάντεν το 1959, στη Βιέννη το 1962, στο Παρίσι το 1965).

Εκλήθη και edίδαξε σε ξένα Πανεπιστήμια στη Δυτική Ευρώπη και συγκεκριμένως το 1955 στη Ρώμη, το 1959 στο Ινστιτούτο Πολιτικών Επιστημών του Ελευθέρου Πανεπιστημίου του Δυτικού Βερολίνου, και το 1965 στη Σχολή Πολιτικών Επιστημών στο Παρίσι. Πρόεδρος της Εταιρίας Διοικητικών Μελετών διετέλεσε από το 1950 έως το 1961 και στη διετία 1964-1965. Αντιπρόεδρος του εν Αθήναις Ευρωπαϊκού Συνδέσμου στην τριετία 1958-1961 κ.λ. Πρόεδρος του διοικητικού δικαστηρίου αποζημιώσεως πολεμοπαθών στη Ρώμη (στην εκεί ελληνική Πρεσβεία) το 1954 (για την κατανομή στους δικαιούχους Έλληνες υπηκόους των ποσών αποζημιώσεως που είχε παραχωρήσει υπέρ αυτών στην Ελλάδα η Ιταλική Κυβέρνηση).

Κυρίως όμως τον προσείλκυε πάντοτε η επιστημονική έρευνα και η πρωτότυπη συγγραφική εργασία. Τον προσείλκυε πολύ περισσότερο από την δημοσία δράση. Είναι κι' αυτό μια ιδιοτυπία της προσωπικής περιπτώσεως του εδώ βιογραφουμένου: Ότι αξιώματα ή θέσεις ή κρατικά λειτουργήματα δεν είναι εδώ αναγκαία για να στοιχειοθετήσουν την προσωπικότητα. Η τελευταία είναι αυτοδύναμη. Το όνομα μονάχα - και το ουσιαστικό περιεχόμενο του έργου του - εμπεριέχει ολόκληρη την αξιολόγηση της ατομικότητας που σε άλλες περιπτώσεις θα ανεζητείτο στα παραπάνω «εξωτερικά» στοιχεία. Γι' αυτό και δεν επιζητούσε ποτέ αξιώματα, παρητείτο δε με ευκολία και από εκείνα που του είχαν δοθεί.

Έχοντας ωφεληθεί εκείνος στα χρόνια των σπουδών του - ως προς την πνευματική και ηθική του συγκρότηση και ως προς την σταδιοδρομία του γενικά - από την ευεργετική επίδραση που είχε ασκήσει επάνω του ένας παλαιός δάσκαλός του στα γερμανικά (1923 και 1924), που με το επώνυμο Ντίναχ παρέδιδε εκείνη την εποχή ιδιαίτερα μαθήματα γερμανικής γλώσσης σε φοιτητές με περιορισμένα οικονομικά μέσα, αισθάνθηκε αργότερα βαθειά πνευματική ροπή και κλίση κι' έφεση να ωφελήσει και να βοηθήσει κι' αυτός με την σειρά του την τωρινή νεολαία, ανταποδίδοντας σ' ευρείς κύκλους νεωτέρων ηλικιών του συγχρόνου κοινωνικού της Χώρας μας συνόλου, το καλό που εκείνος του είχε κάνει. Γι' αυτό και στο βιβλίο του «Σελίδες ιστορίας και θεωρίας του πολιτισμού» (έκδ. Β' 1965) ξέχωρη θέση δίνει στα μεταφρασμένα εκεί σ' ελληνική γλώσσα αυτούσια κείμενα του Ντίναχ (σελ. 12-24, 192-211, 418-432), που στην τελευ-

ταία συνάντησή μας μας εμπιστεύθηκε ότι τα κρίνει - αν και περιορισμένα σ' έκταση - αξιολογικά όμως ανώτερα απ' τα δικά του, τα πρωτότυπα, στο ίδιο εκείνο βιβλίο. Κι' εν τούτοις τα δικά του κεφάλαια εκεί «Πολιτισμός Χριστιανικός», «Ο πολιτισμός ως θέμα της συγχρόνου φιλοσοφίας του πνεύματος», «Οι εικοσιπέντε αιώνες του πολιτισμού μας», «Οι τομείς του πολιτισμού και η θεώρησή τους από σκοπιά κοινωνιολογική», «Ο πολιτισμός και τα αιτήματα της σύγχρονης εποχής» θεωρούνται από τρίτους, από τους φωτισμένους ανθρώπους της εποχής μας, που τους διακατέχουν πνευματικά ενδιαφέροντα κι' ανησυχίες δια την τωρινή κάμψη του καθαρά πνευματικού πολιτισμού στη Δύση, θεωρούνται ως δημιουργήματα εντελώς εξαιρετικής κλάσεως, απαράμλλης υψηλής πνοής και κρίνονται έτσι όχι μόνο με τα μέτρα της σύγχρονης ελληνικής διανοήσεως, αλλά και σε πλαίσια πανευρωπαϊκά.

Ο ίδιος όμως ο βιογραφούμενος εδώ Καθηγητής θεωρεί, καθώς μου έλεγε, τον Ντίναχ ασύγκριτα μεγαλύτερό του και τρέφει ένα βαθύτατο σεβασμό, μια αληθινή λατρεία, στη μνήμη του. Αρκετοί αναγνώσται των κειμένων, ξεκινώντας τη σκέψη τους από το περιστατικό ότι ο Ντίναχ είχε πεθάνει νέος και δεν είχε προλάβει να αφήσει όνομα, βιάζονται να συμπεράνουν πώς και τα κείμενα τα αποδιδόμενα στον Ντίναχ οφείλονται στον ίδιο τον κ. Παπαχατζή. Ο τελευταίος όμως γνωρίζει καλά - και μου το ετόνισε - ότι δεν είναι ως προς τα κείμενα αυτά παρά ένας απλός μεταφραστής. Γνωρίζει καλά και το θυμάμαι, λέγει, σαν σήμερα, ότι ο Ντίναχ ήταν υπαρκτό πρόσωπο και ότι τα κείμενά του είναι αυθεντικά, δικά του. Το θεωρεί άλλως τε τόσο τιμητικό γι' αυτόν το ότι ο Ντίναχ φεύγοντας απ' την Ελλάδα, ύστερα από την προσβολή του από φυματίωση, για να πάει στην πατρίδα του να πεθάνει, αφήκε σ' αυτόν αποκλειστικά - του εμπιστεύθηκε - τα δύο «Τετράδια» και τις «Σελίδες Ημερολογίου». Τον διάλεξε κι' αφήκε στα χέρια του τα «προφητικά» εκείνα κείμενα, τα χειρόγραφα που είχανε σταθεί ο καρπός μιας νεανικής σύντομης ζωής εκλεκτού γερμανοφώνου διανοητού με εκπληκτικές ενορατικές ικανότητες ή - για όσους πιστεύουν στην πνευματική και μεταψυχική ερμηνεία - τα κείμενα που ήταν η πιστή απεικόνιση βιωμένης ενιαύσιας ζωής, η περιγραφομένη ζωντανή κι' αληθινή «εμπειρία» ενός νέου μορφωμένου κεντροευρωπαίου με αδευτέρωτη προσωπική μοίρα, που «έζησε τα μελλοντικά εκείνα περιστατικά» και που πέθανε νέος και έτσι δεν πρόλαβε να δημοσιεύσει ο ίδιος τα χαρτιά του.

Κυριώτερες αυτοτελείς εργασίες του βιογραφούμενου² (εκτός από τις μεταφράσεις του των κειμένων του Ντίναχ) είναι οι: Σελίδες Ιστορίας και θεωρίας του πολιτισμού (β' έκδοση, 1965), το Σύστημα Διοικητικού Δικαίου (δ' έκδοση, 1965), οι Μελέτες επί του δικαίου των διοικητικών διαφορών (δ' έκδοση, 1961), η Εισαγωγή στην κοσμοθεωρία μιας μεγάλης - και φωτεινής για τον άνθρωπο - μελλοντικής εποχής στη Δύση («Νέα Εστία» 1969) κ.λ..

Κ. ΓΕ. ΑΘΑΝΑΣΟΠΟΥΛΟΣ

2. Από την βιβλιογραφία πρβλ: Μεγ. Ελλ. Εγκυκλοπαίδεια (Παύλου Δρανδάκη). Συμπλήρωμα, Τόμ. Δ' σελ. 11, Εγκυκλοπαιδ. Λεξικόν «Ηλίου» Τόμ. 15ος σελ. 466, ED. DE MAEYER, WHO'S IN EUROPE, β' έκδ. 1966-67 (Βρυξέλλαι) σελ. 2044, Οικονομ. και Λογιστ. Εγκυκλοπ. (Ν. Αλικάκου) Τόμ. 8ος σελ. 266 κ.λ.

Ηλίας ΝΙΚΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, Αναπλ. Καθηγητής Παντείου Πανεπιστ. Κ. και Π.Ε.: Ο θεσμός της λαϊκής νομοθετικής και συνταγματικής πρωτοβουλίας (συμβολή στο Συγκριτικό Συνταγματικό Δίκαιο). Αθήναι, 1997, σελ. 206.

Η μονογραφία αυτή εξετάζει τον θεσμό της λαϊκής πρωτοβουλίας σε νομοθετικό και σε συνταγματικό επίπεδο. Αποτελείται από την εισαγωγή, δύο κεφάλαια και συμπεράσματα. Στην εισαγωγή γίνεται αναφορά στην κρίση του αντιπροσωπευτικού συστήματος, στο ημιαντιπροσωπευτικό σύστημα που πλεονεκτεί από το κλασικό αντιπροσωπευτικό σύστημα στον βαθμό, που ο λαός παρεμβαίνει στις αποφάσεις τις οποίες λαμβάνουν οι εκλεγμένοι αντιπρόσωποί του και στους θεσμούς λαϊκού ελέγχου των κυβερνώντων.

Το πρώτο κεφάλαιο της μελέτης ασχολείται με τους δύο θεσμούς άμεσου λαϊκού ελέγχου των κυβερνώντων από τον λαό που είναι: (α) ο θεσμός της ατομικής ανάκλησης του αντιπροσώπου (βουλευτή) από τον λαό (recall) και (β) ο θεσμός της διάλυσης της Βουλής από τον λαό (εκλογικό σώμα).

Το δεύτερο κεφάλαιο της μελέτης αναφέρεται στους δύο θεσμούς λαϊκού ελέγχου των αποφάσεων των κυβερνώντων, που είναι: (α) ο θεσμός της λαϊκής αρνησικυρίας (veto populaire) και (β) ο θεσμός της λαϊκής πρωτοβουλίας (initiative populaire). Ειδικότερα, η πρώτη παράγραφος αναφέρεται στον θεσμό της λαϊκής αρνησικυρίας. Η δεύτερη παράγραφος, που αποτελεί και το κύριο αντικείμενο της επιστημονικής αυτής μονογραφίας ασχολείται με την θεωρητική εξέταση και εφαρμογή του θεσμού της λαϊκής νομοθετικής πρωτοβουλίας εκεί από όπου έλκει την καταγωγή του, στην Ελβετία και εκεί όπου μεταφυτεύτηκε, στις Ομόσπονδες Πολιτείες της Αμερικής.

Στα συμπεράσματα, τέλος της μελέτης διαπιστώνεται η ανάγκη καθιέρωσης των θεσμών της άμεσης δημοκρατίας και ειδικότερα, του θεσμού της λαϊκής πρωτοβουλίας, με κύριο σκοπό την ουσιαστική πραγμάτωση της αρχής της λαϊκής κυριαρχίας. Γίνεται αναφορά στην ασκούμενη κριτική στο θεσμό και υποστηρίζεται, ότι η κριτική αυτή υποχωρεί απέναντι στα πλεονεκτήματα που απορρέουν από την καθιέρωση του θεσμού και γενικότερα, από την καθιέρωση των θεσμών της άμεσης λαϊκής σύμπραξης στη νομοθεσία.

Συνοπτικώς, πρόκειται για την μοναδική μέχρι σήμερα πρωτότυπη επιστημονική μονογραφία, που εξετάζει διεξοδικώς και αναλύει το θεσμό της λαϊκής πρωτοβουλίας σε νομοθετικό και συνταγματικό επίπεδο. Δικαιολογημένα στην μελέτη αυτή επισημαίνεται, ότι ο θεσμός της λαϊκής πρωτοβουλίας, αλλά και οι άλλοι αναφερόμενοι θεσμοί της άμεσης δημοκρατίας συμπληρώνουν το αντιπροσωπευτικό σύστημα και αποτελούν το μόνο μέσο για να εξέλθει αυτό από την κρίση. Πράγματι, οι θεσμοί αυτοί αφ' ενός περιορίζουν την απολυταρχία των αντιπροσώπων του λαού και αφ' ετέρου την επιρροή της οικονομικής ολιγαρχίας και των ομάδων πίεσης και περιορίζουν υπέρ του λαού την παντοδυναμία της Κυβέρνησης και της πλειοψηφίας της Βουλής, οδηγώντας έτσι στην ουσιαστική πραγμάτωση της αρχής της λαϊκής κυριαρχίας.

Η όλη εργασία διακρίνεται για τον πλούτο των στοιχείων, την πλήρη επιστημονική τεκμηρίωση, το γλαφυρό ύφος (καίτοι πρόκειται περί νομικού κειμένου) και το ευμέθοδο της σύνθεσής της.

Καθηγητής Κωνστ. ΓΕ ΑΘΑΝΑΣΟΠΟΥΛΟΣ